

ДОСЛІДЖЕННЯ

ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2022. Vol. 14

DOI: 10.37068/evu.14.6

Article history:

received 12/09/2022

accepted 12/12/2022

published 15/12/2022

Citation: Zhelezniak, M. & Ishchenko, O. (2022). Occupation or annexation of Crimea? (based on Ukrainian encyclopedias). *Encyclopedia Herald of Ukraine*, 14, 57-66. <http://doi.org/10.37068/evu.14.6>

© 2022 Authors

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution licence, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

Окупація чи анексія Криму? (за даними українських енциклопедій)

Микола Железняк

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-8290-6345

Email: mykola@esu.com.ua

Олександр Іщенко

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-8910-111X

Email: ishchenko@nas.gov.ua

Резюме

У статті простежено особливості трактування в українських енциклопедичних виданнях подій, пов'язаних із захопленням в 2014 році Російською Федерацією Криму. У фокусі уваги авторів – терміни, що описують акт агресії РФ проти українського півострова, зокрема “анексія” та “окупація”. Науковці досі не виробили чітких дефініцій цих подій, а, відповідно, й простежується вживання різних термінів як під час опису весни 2014 року, так і їхніх політико-правових наслідків. Дослідження цих проблем – це вагомий внесок у формування політики деокупації українського Криму. Серед результатів пропонованої студії – з'ясування того, як в українських енциклопедіях вживають терміни “анексія” та “окупація”: 1) без розрізнення значень, але спільним наслідком є загарбання РФ українських територій; 2) виокремлено значенні особливості цих понять: окупацією Криму називають порушення територіальної цілісності України, натомість анексією Криму – незаконне приєднання РФ окупованих територій.

Ключові слова

Українські енциклопедії, анексія, окупація, Крим, агресія РФ.

Occupation or annexation of Crimea? (based on Ukrainian encyclopedias)

Mykola Zhelezniak

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8290-6345
Email: mykola@esu.com.ua

Oleksandr Ishchenko

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8910-111X
Email: ishchenko@nas.gov.ua

Abstract

In this article, Ukrainian encyclopedias are studied in order to show how they describe the capture of Crimea by the Russian Federation. The authors focus on terms describing the act of aggression of the RF against the Ukrainian peninsula, such as “annexation” and “occupation”. The fact is that there is still no terminological clarity among scholars, therefore, it is not easy to interpret both the events of spring 2014 and the political and legal consequences of these events. The fact is also that scholarly studies of these problems are a contribution to the formation of the policy for Ukrainian Crimea de-occupation. Results of the article show that in some encyclopedias the terms “annexation” and “occupation” are actually used interchangeably, referring to the Russian invasion of Crimea and the capture of this territories by RF. In others, differences in the meaning of these concepts are presented: the occupation of Crimea is called a violation of the territorial integrity of Ukraine by the RF; the annexation of Crimea is the illegal annexation of the occupied territories by the RF.

Keywords

Ukrainian encyclopedias, annexation, occupation, Crimea, Russian aggression.

ВСТУП

Ця стаття продовжує дискурс, присвячений трактуванню в енциклопедичних виданнях подій, пов'язаних із захопленням (окупацією / анексією) Російською Федерацією Криму. У попередніх дослідженнях з цього питання було проаналізовано низку європейських та російських енциклопедій. Варто зауважити, що події 2014 року в Криму є предметом студій передусім істориків, правознавців, політологів тощо. Відтворити об'єктивну реальність зазвичай непросто. Навіть у ґрунтовних енциклопедіях, створених на наукових засадах, висвітлення окремих питань може бути дискусійним. Це особливо характерно для тем з виразним політичним чи релігійним контекстом, як наприклад, про Крим.

Так, за нашими попередніми даними, в енциклопедіях країн Європи та США відповідь на питання, чий нині Крим, виглядає ускладненим. У більшості з них ідеться про те, що юридично Крим лишається українським, проте фактично – тепер російський, оскільки перебуває у складі РФ і не підконтрольний Україні (Железняк, Іщенко, 2022).

Аналіз російських енциклопедій змушує констатувати, що статус енциклопедичних видань як джерел надійної, правдивої інформації закінчується на кримському

питанні або й українському загалом. Зокрема, російська енциклопедистика “не має традиції тлумачити Крим як українську територію, натомість у ній продовжується імперське трактування півострова як ‘исконно русских земель’, що дозволяє кваліфікувати російські енциклопедії, передусім загальні (універсальні), як інструмент поширення ідеологічної пропаганди, а не достовірних знань” (Железняк, Іщенко, 2021, с. 128–129). До речі, специфіку розуміння правдивої інформації в Росії красномовно засвідчує стаття “Правда” в “Російській Вікіпедії”, що є розлогим нарисом філософського характеру, де йдеться не про об’єктивність реальності, а про явище російської культури. Воно полягає в сакралізації загадкової російської душі, вибір вчинків якої і є критерієм істини (правди), а також вивисує владу, в правовому полі якої, ще з часів Петра I, існує лише правда. Натомість точні наукові знання схарактеризовані як такі, що не можуть підлягати категорії правди, оскільки ці знання позбавлені культурно-морального забарвлення.

Мета нашого дослідження – простежити стан і характер висвітлення анексії Криму в українських енциклопедичних джерелах. Завданням, необхідним для досягнення мети, є аналіз термінів, що описують акт агресії РФ проти українського півострова, зокрема таких, як “анексія”, “окупація”. За словами Є. Горюнової та А. Верещук, серед науковців досі немає чіткого термінологічного визначення, що ускладнює “розуміння не лише подій весни 2014 року, а й їх політико-правових наслідків” (Горюнова, Верещук, 2022, с. 129). На думку О. Марусяка, вживання обох термінів одночасно здатне породжувати “певну дихотомію” в трактуванні сучасного статусу півострова (Марусяк, 2016, с. 57). Прикметно й те, що у зазначеній вище резолюції ООН слово “анексія” відсутнє. Загалом у численних резолюціях ООН, присвячених кримському питанню, послуговуються категорією окупованої території, і лише в одному з них за 2018 рік вжито термін “анексія Криму” (Бабін, 2021, с. 28). А що ж у цьому сенсі можна сказати про сучасний український енциклопедичний дискурс?

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛ

Дослідження ґрунтується на матеріалі таких українських видань, як “Енциклопедія історії України”, “Енциклопедія Сучасної України”, “Енциклопедія міжнародного права” та “Велика українська енциклопедія”. Джерельною базою слугує також “Українська Вікіпедія”. Брали до уваги й інші українські енциклопедії, проте оскільки інформації про Крим у них не виявили, тут їх не згадуємо. Об’єкт дослідження – енциклопедичні статті, присвячені Криму (“Крим” / “Автономна республіка Крим”, “Кримський півострів”) або безпосередньо подіям 2014 року (“Окупація Криму” / “Анексія Криму”). Джерела переглянуто в серпні 2022 року.

РЕЗУЛЬТАТИ

2014 року Російська Федерація злочинно захопила Автономну Республіку Крим та місто Севастополь і приєднала їх до свого складу як Республіку Крим. Загарбання Росією Криму є незаконним, оскільки відповідно до ст. 73 Конституції України “питання кордонів держави може розглядатися тільки на загальноукраїнському референдумі” (Задорожний, 2015, с. 198). Більшість країн світу, зокрема членів ООН, вважають анексований Крим українською територією, не лише не визнають його частиною Російської

Федерації, а засуджують дії Кремля. Зокрема, той факт, що Крим є українським, засвідчено резолюцією Генеральної асамблеї ООН про територіальну цілісність України (від 27 березня 2014 року). Цей документ відмовилася схвалити Росія, а з нею, як підкреслює Е. Кроуфорд, також Білорусь, Болівія, Венесуела, Вірменія, Зімбабве, КНДР (Північна Корея), Куба, Нікарагуа, Сирія і Судан (Crawford, 2014, с. 928).

Тимчасова окупація Росією АР Крим і м. Севастополя підриває основи міжнародного правопорядку, адже стала першою у постгітлерівській Європі спробою анексувати частину території суверенної держави (Іванець, с. 91). Російський політичний режим з метою легітимізації окупації частини земель України й виправдання своїх агресивних дій прагне спиратися на історичні та квазіісторичні аргументи. За цих умов у соціогуманітарних студіях набуває особливої ваги вивчення широкого кола питань, пов'язаних із Кримом, зокрема формування та реалізації політики українських державних утворень стосовно кримських земель. Вочевидь, наукові дослідження цієї проблематики – це внесок у формування політики деокупації українського Криму.

Український народ відстоює право на незалежність і вільний розвиток в цивілізаційному світі, даючи відсіч військовій агресії РФ (Bosse, 2022). Майбутня деокупація півострова була серед намірів керівництва України до повномасштабної війни, а нині лише посилюється. Україна, що “історично й географічно завжди перебувала на перетині світових геополітичних інтересів, глобальних торговельно-економічних шляхів та цивілізаційних процесів, сьогодні опинилася у фокусі кардинальних змін планетарного масштабу і є однією з гарячих точок на євразійському просторі, де перетворюється сучасність і зароджується нове майбуття світових взаємовідносин” (Гай-Нижник, 2017, с. 6). Справді, нинішні події в державі стали “знаковими та поворотними не лише для її історії, а й усій Європи та міжнародного співтовариства загалом” (Клименко, 2022, с. 23). Коли відбулося загарбання Криму, то “було порушено базові принципи післявоєнного устрою щодо кордонів між державами” (Артюмов, 2020, с. 58). Отже, це не українська проблема, а світова (геополітична), оскільки сталася руйнація сучасного світоустрою. Анексія Криму запустила механізм, що призвів до великої війни, яку дедалі частіше трактують як третю світову (див., напр.: Zaplatynskyi, 2022). Це, звісно, актуалізує необхідність дослідження й висвітлення різноманітних аспектів кримського питання в українському й зарубіжному медійному просторі, невід'ємною частиною якого є енциклопедичні та інші довідкові джерела. Далі пропонуємо окреслити зміст статей про Крим в сучасних українських енциклопедичних виданнях, акцентуючи на трактуваннях теперішнього статусу півострова.

“Енциклопедія історії України”. В опублікованому нещодавно додатковому томі “Енциклопедії історії України” є розлога стаття “Російська анексія Криму” (Смолій та ін., 2019, с. 412–420), побудована на хронологічному описі основних подій, зокрема й тих, що передують 2014 року. Причину захоплення Росією Криму енциклопедія пов'язує з несподіваним виходом України з-під впливу Кремля внаслідок відсторонення від влади В. Януковича. У відповідь на це РФ вдалася до агресії проти України. Незадовго до тих подій у відносинах між обома країнами з'явилася напруга, спричинена асоційованим членством України в ЄС – саме в Криму посилювалася російська активність (спроба повернення до Криму колишнього президента Ю. Мешкова тощо), що зумовило негативне ставлення кримчан до подій Євромайдану. У статті події 2014 року поділено на період прихованої анексії під виглядом сепаратизму та відкритої анексії; представлено факти незаконності проведеного референдуму; висвітлено наслідки російської агресії для Криму, а також особливості нинішньої політики України щодо Криму. Загострено увагу

на тому, що від 2014 року Росія провадить пропагандистську та репресивну кампанію проти лідерів кримськотатарського народу. Водночас підкреслено й те, що Україна не надає гідної підтримки тим кримчанам, які займають проукраїнську позицію, виїждять із Криму на знак протесту (частина з них змушена була повернутися назад). Зміст статті відповідає її назві, тож у ній апіорі Крим є українським попри те, що відповідних дефініцій стаття не містить (зміст статті її не вимагає), а в описовій частині постійно наголошується на російській анексії української території. При цьому час від часу трапляється термін “окупація” у тому ж значенні, що й “анексія”. Наголосимо, що саме “анексія” є ключовим терміном у цій статті (фігурує в назві і назвах підрозділів).

“Енциклопедія міжнародного права”. Ґрунтовну статтю під назвою “Крим” подає другий том тритомної “Енциклопедії міжнародного права”, що вийшов друком 2017 року (Шемшученко та ін., 2017, с. 835–840). У дефінітивній частині статті чітко наголошено, що Крим – невід’ємна частина України. Стаття описує юридичні підстави, що визначають належність сучасного Криму до України згідно з українським і міжнародним правом. У правовому аспекті представлено історію Криму та сучасний етап з акцентом на події 2014 року. Зазначено, що 2104 року Росія за допомогою легально розміщених в Севастополі власних військ та незаконно перекинутих на півострів здійснила збройну агресію проти України й окупувала Крим. У кінці статті ще раз наголошено, що відповідно до законодавства України і норм міжнародного права Крим *de jure* був і лишається частиною України. Щодо “окупації” та “анексії”, то у статті фігурують обидва терміни, причому, судячи з тексту, як і в “Енциклопедії історії України”, без розрізнення їхніх значень. Та на відміну від згаданої енциклопедії, у якій домінує термін “анексія”, в “Енциклопедії міжнародного права” таким слід вважати “окупацію”. Про це, зокрема, свідчить покликання на Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”. Саме згідно з ним Крим у статті називають тимчасово окупованою територією України.

“Велика українська енциклопедія”. Перший том видання, опублікований 2016 року, містить статтю “Автономна республіка Крим” (Локтев та ін., 2016, с. 218–223). В дефінітивній частині зазначено, що АРК – автономна адміністративно-територіальна одиниця України. Початок статті не містить інформації про події 2014 року. Загалом стаття складається з параграфів (про місцезнаходження, природу, архітектуру, історію та ін.), однак зазначені події не виокремлено в один із них, а згадано під час опису історії півострова. Зокрема, в лапідарній формі повідомлено про захоплення у ніч з 26 на 27 лютого 2014 року російськими військами будівлі Верховної Ради Автономної Республіки Крим, проведення 16 березня того року референдуму. Констатовано факт анексії Криму Росією. Зазначено, що на час окупації органи влади Автономної Республіки Крим діють у Херсоні. Варто зауважити, що ця стаття без авторства, хоча переважна більшість статей тому має одного або кількох авторів.

В електронній “Великій українській енциклопедії” (2022) опубліковано статтю “Окупація Криму” (https://vue.gov.ua/Окупація_Криму), у якій докладно висвітлено передумови, хід подій, правові особливості окупації Криму Росією та наслідки для неї. На відміну від попередньої, у цій статті термін “анексія” щодо Криму взагалі не вжито. Отже, дві статті, що описують події 2014 року в Криму, не узгоджені в термінологічному плані, оскільки в одній із них оперують терміном “анексія”, а в іншій – лише “окупація”.

“Енциклопедія Сучасної України”. Видання містить статтю “Автономна республіка Крим” (Дзюба та ін., 2001, с. 118–127), щоправда в ній відсутній опис подій, що сталися у 2014 році, оскільки написана значно раніше. Аналогічна ситуація зі статтею

“Кримський півострів” (Дзюба та ін., 2014, с. 447) – попри те, що її опубліковано саме 2014 року, матеріал статті готували до означених подій, відповідно, вона не містить відомостей про анексію Криму Росією. Прикметно, що згадана вище стаття “Автономна республіка Крим” на тлі інших українських енциклопедій вирізняється докладним описом етногенезу корінних жителів півострова. Загалом “Енциклопедія Сучасної України” істотно висвітлює, окрім титульного, інші народи, пов’язані з Україною, зокрема подає розлогі статті про історію кримських татар, їхню культуру, видатних представників.

Цікаво, що саме стаття про Крим була одним з об’єктів критичних оглядів ЕСУ в роки виходу її перших томів. Ось такі зауваження були у А. Свідзинського: “Змістовною і багатогранною є стаття про Крим (Автономна Республіка Крим), зокрема цікавою у ній є докладна розповідь про перипетії розв’язання Україною конституційної кризи в Криму. Є й поодинокі, але суттєві промахи. Наприклад, Максиміліян Волошин, який довгі роки жив і працював у Криму, не названий серед видатних осіб, пов’язаних із Кримом. У списку літератури не подані такі важливі першоджерела, як книги Клеємана, Тунманна, історичний нарис Володимира Січинського, класична стаття Сергія Бахрушина і знамените есе Волошина про культуру, мистецтво і пам’ятки Криму. Можливо, під впливом цього есе автори більш переконливо відобразили б руйнівну роль російських походів у Крим” (Свідзинський, 2002, с. 34).

Безпосередньо події захоплення Росією українського півострова описано в статті “Окупація й анексія Криму”, що розміщена в 24 томі (Дзюба та ін., 2022, с. 293–295) та на сайті електронної версії енциклопедії (2022, <https://esu.com.ua/article-74519>). Ця стаття, порівняно з іншими енциклопедіями, вирізняється передусім згадкою про війну Росії проти України в 2022 році, а саме про те, як РФ у своїх цілях використовує півострів у цій війні. У ній докладно описано події в Криму 2014 року, при цьому наголошено, що підвалини захоплення Росією Криму були закладені ще в 1990-х роках активною і неприхованою русифікацією регіону. Крім цього, у цій звернуто увагу саме на термінологічні нюанси: зауважено, що окупація і анексія – цілком різні поняття. Окупацією слід вважати акт військової агресії Росії щодо захоплення української території, а анексією – ті події, що в юридичній площині покликані забезпечити вихід Криму з України і приєднання його до РФ. Небезпека останнього терміна полягає в тому, що він певною мірою в свідомості суспільних мас легітимізує факт приєднання Криму до Росії, хоча юридичних підстав для цього, звісно, немає: анексія – це завжди незаконний акт і не має права на визнання. Як і в “Енциклопедії міжнародного права”, ключовим терміном в цій енциклопедії, що характеризує сучасний Крим, є “окупація” (тимчасова окупація Криму Росією). “Деокупація” – ще один прикметний термін, що фіксуємо лише в цій статті серед розглянутих вище. Саме в “Енциклопедії Сучасної України” зазначено, що відновлення повного контролю над Кримом є стратегічним національним завданням.

“Вікіпедія”. В українському розділі цього довідково-інформаційного порталу є стаття “Крим” (Українська Вікіпедія, 2022, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Крим>), у дефінітивній частині якої зазначено, що Крим розташований на півдні України та охоплює Автономну Республіку Крим, Севастополь і частково південь Херсонської області. Далі – мова про те, що в 2014 році Крим захопили й окупували російські регулярні війська, а згодом його тимчасово анексувала РФ. Окрему увагу приділено наслідкам для РФ за незаконні дії (йдеться про міжнародні санкції). Як бачимо, стаття “Вікіпедії” розрізняє два терміни – у ній їх вживають у різних значеннях, наближуючись цим до “Енциклопедії Сучасної України” та “Енциклопедії міжнародного права”.

ВИСНОВКИ

В українських енциклопедіях подано переважно чіткі формулювання про те, що Крим й надалі лишається територією України попри його окупацію / анексію Російською Федерацією. Статус Криму як української території забезпечує законодавство України та норми міжнародного права.

Крим анексований чи окупований? В одних енциклопедіях не акцентовано на цьому уваги, й терміни “анексія” та “окупація” вживають фактично рівнозначно з домінуванням першого або другого. В інших же – представлено значеннєві розбіжності цих терміноодиноць, відповідно до яких у найширшому контексті Крим варто вважати (тимчасово) окупованою Росією українською територією. Натомість “анексія Криму” конкретизує процес окупації, тобто пояснює спосіб утримання окупованих територій та довготривалого управління ними, засвідчує розвиток процесу щодо незаконного приєднання Криму до складу РФ, основним виявом якого став підписаний у березні 2014 року В. Путіним документ про входження Криму до складу РФ на основі псевдо-референдуму, проведеного на території півострова. Донедавна такого документа не існує щодо українських земель Донбасу, тому про не підконтрольні Україні частини східних областей говорили лише як про тимчасово окуповані території. Нині ж, коли РФ 30 вересня 2022 року проголосила про входження Донецької, Луганської, Херсонської й Запорізької областей до свого складу, їх також називають анексованими.

ЛІТЕРАТУРА

- Bosse, G. (2022). Values, rights, and changing interests: The EU's response to the war against Ukraine and the responsibility to protect Europeans. *Contemporary Security Policy*, 43 (3), 531-546. <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2099713>
- Crawford, E. (2014). United Nations General Assembly Resolution on the Territorial Integrity of Ukraine. *International Legal Materials*, 53 (5), 927-932. <https://doi.org/10.5305/intelegamate.53.5.0927>
- Zaplatynskiy, V. (2022). Rosyjsko-ukraińska wojna – przyczyny, perspektywy i lekcje. *Kultura Bezpieczeństwa*, 41, 20-29. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.8483>
- Артьомов, І. (2020). Анексія Криму та її вплив на національну безпеку України. *Геополітика України: історія і сучасність*, 25, 57-69. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.2\(25\).57-69](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.2(25).57-69)
- Бабін, Б. (2021). Замах на анексію Криму у вимірі сучасного міжнародного права. У кн. *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика* (с. 24-31). Маріуполь.
- Гай-Нижник, П. (2017). *Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення*. Київ: МП Леся.
- Горюнова, Є., Верещук, А. (2022). Окупація Криму Російською Федерацією в політико-правовому дискурсі. *Регіональні студії*, 29, 128-132. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.29.21>
- Дзюба, І., Жуковський, А., Железняк, М. та ін. (Ред.). (2001). *Енциклопедія Сучасної України* (т. 1). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Дзюба, І., Жуковський, А., Железняк, М. та ін. (Ред.). (2014). *Енциклопедія Сучасної*

- України (т. 14). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Дзюба, І., Жуковський, А., Железняк, М. та ін. (Ред.). (2022). *Енциклопедія Сучасної України* (т. 24). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Железняк, М., Іщенко, О. (2022). Зарубіжні онлайн-енциклопедії про анексований Крим. У кн. О. Novikova & U. Schweier (Eds.). *XII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik* (vol. 2021, pp. 481-495). München: Georg Olms Verlag, UB Ludwig-Maximilians München. <https://doi.org/10.37068/b/6448021193617>
- Железняк, М., Іщенко, О. Український Крим у російських енциклопедіях. У кн. І. Степанець, О. Машевський, О. Купчик (Ред.), *Крим у координатах історії: збірник матеріалів 2-го наукового семінару* (с. 123–130). Київ: ВПЦ Київський університет, 2021.
- Задорожний, О. (2015). *Анексія Криму – міжнародний злочин*. Київ: К.І.С.
- Іванець, А. (2021). До питання про комеморативні практики та виникнення нових публічних традицій в українській громаді Криму після початку агресії Росії проти України (2014–2021 рр.). *Українознавство*, 81 (4), 89–103. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(81\).2021.248836](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(81).2021.248836)
- Клименко, К. (2022). Кваліфікація міжнародно-правового режиму території Криму після його захоплення Росією. *ScienceRise: Juridical Science*, 20, 23–28. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.258218>
- Локтев, В., Андон, П., Киридон, А. та ін. (Ред.). (2016). *Велика українська енциклопедія* (т. 1). Київ: ДНУ Енциклопедичне видавництво, 2016.
- Марусяк, О. (2016). *Анексія Криму Російської Федерацією як злочин агресії проти України: міжнародно-правові аспекти*. Чернівці: "Місто".
- Свідзинський, А. (2002). Енциклопедичні справи в Україні: досягнення і невдачі. *Розбудова держави*, 1–4, 30–43.
- Смолій, В., Боряк, Г., Верменич, Я. та ін. (Ред.). (2019). *Енциклопедія історії України* (т.: Україна – Українці, кн. 2). Київ: Інститут історії України НАН України, Наукова думка.
- Шемшученко, Ю., Денисов, В., Савчук, К. та ін. (Ред.). (2017). *Енциклопедія міжнародного права* (т. 2). Київ: Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, Академперіодика, 2017.

REFERENCES

- Artiomov, I. (2020). Aneksiia Krymu ta yii vplyv na natsionalnu bezpeku Ukrainy [The annexation of Crimea and its impact on the national security of Ukraine]. *Geopolitics of Ukraine: History and Modern Times*, 25, 57–69. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.2\(25\).57-69](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.2(25).57-69) [in Ukrainian]
- Babin, B. (2021). Zamakh na aneksiuu Krymu u vymiri suchasnoho mizhnarodnoho prava [The attempted annexation of Crimea in terms of modern international law]. In *Pravova nauka i derzhavotvorennia v Ukraini u svitli suchasnykh hlobalizatsiinykh vyklykiv: istoriia, teoriia, praktyka* (pp. 24–31). Mariupol [in Ukrainian].

- Bosse, G. (2022). Values, rights, and changing interests: The EU's response to the war against Ukraine and the responsibility to protect Europeans. *Contemporary Security Policy*, 43 (3), 531-546. <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2099713>
- Crawford, E. (2014). United Nations General Assembly Resolution on the Territorial Integrity of Ukraine. *International Legal Materials*, 53 (5), 927-932. <https://doi.org/10.5305/intelegamate.53.5.0927> [in Ukrainian]
- Dziuba, I., Zhukovskiy, A., Zhelezniak, M., et al. (Eds.). (2001). *Encyclopedia of Modern Ukraine* (Vol. 1). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Dziuba, I., Zhukovskiy, A., Zhelezniak, M., et al. (Eds.). (2014). *Encyclopedia of Modern Ukraine* (Vol. 14). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Dziuba, I., Zhukovskiy, A., Zhelezniak, M., et al. (Eds.). (2022). *Encyclopedia of Modern Ukraine* (Vol. 24). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2017). *Rosiiia proty Ukrainy (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viiny na pohlynannia ta sproby znyschennia* [Russia vs. Ukraine (1990–2016): From a policy of blackmail and coercion to a war of absorption and attempted annihilation]. Kyiv: MP Lesia [in Ukrainian].
- Horiunova, Y., & Vereshchuk, A. (2022). Occupation of Crimea by Russian Federation in political and legal discourse. *Regional Studies*, 29, 128–132. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.29.21> [in Ukrainian]
- Ivanets, A. (2021). On the Issue of Commemorative Practices and the Emergence of New Public Traditions in the Ukrainian Community of Crimea After the Beginning Of Russia's Aggression in 2014–2020. *Ukrainian Studies*, 81 (4), 89–103. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(81\).2021.248836](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(81).2021.248836) [in Ukrainian]
- Klymenko, K. (2022). Qualification of the international legal regime of the territory of Crimea after its seizing by Russia. *ScienceRise: Juridical Science*, 20, 23–28. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.258218> [in Ukrainian]
- Loktiev, V., Andon, P., Kyrydon, A, et al. (Eds.). (2016). *Great Ukrainian Encyclopedia* (T. 1). Kyiv: Encyclopedia Press, 2016 [in Ukrainian].
- Marusiak, O. (2016). *Aneksiia Krymu Rosiiskoi Federatsiiei yak zlochyn ahresii proty Ukrainy: mizhnarodno-pravovi aspekty* [The annexation of Crimea by the Russian Federation as a crime of aggression against Ukraine: international legal aspects]. Chernivtsi: Misto [in Ukrainian].
- Shemshuchenko, Y., Denysov, V., Savchuk, K., et al. (Eds.). (2017). *Encyclopedia of international law* (vol. 2). Kyiv: The NASU V.M. Koretsky Institute of State and Law, Akademperiodyka, 2017 [in Ukrainian].
- Smolii, V., Boriak, H., Vermenych, Ya., et al. (Eds.). (2019). *Encyclopedia of History of Ukraine* (vol. Ukraine – Ukrainians, book 2). Kyiv: The NASU Institute of History of Ukraine, Naukova dumka [in Ukrainian].
- Svidzynskiy, A. (2002). Entsyklopedychni spravy v Ukraini: dosiahnennia i nevdachi [Encyclopedic practices in Ukraine: achievements and failures]. *Rozbudova derzhavy*, 1–4, 30–43 [in Ukrainian].

- Zadorozhnyi, O. (2015). *Aneksiia Krymu – mizhnarodnyi zlochyn* [The annexation of Crimea is an international crime]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian]
- Zaplatynskiy, V. (2022). Russian-Ukrainian war – causes, prospects and lessons. *Kultura Bezpieczeństwa*, 41, 20–29. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.8483> [in Polish].
- Železnjak M., & Išchenko O. (2022). About annexed Crimea in online encyclopedias worldwide. In O. Novikova & U. Schweier (Eds.). *XII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik “Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht” Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik* (vol. 2021, pp. 481–495). München: Georg Olms Verlag, UB Ludwig-Maximilians München. <https://doi.org/10.37068/b/6448021193617> [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M., & Ishchenko, O. (2021). Ukrainian Crimea in Russian encyclopedias. In I. Stepanets, O. Mashevskiy, O. Kupchyk (Eds.), *Crimea in the coordinates of history: Proceedings of the 2-d scientific workshop* (pp. 123-130). Kyiv: Kyiv University Press [in Ukrainian].